

נשאו לא קתני דמשמע אינהו אלא נישאו כו' – לפי שבכל המקומות האלו דברו בענינין שיש בהן הפרש בין זה לזה לענין הדין, ולפי זה דקדקו בלשון להוציאו בדקדוקו ועיקרו אבל בשאר המקומות לא הקפידו אלא בשמירת הענין לא בדקדוק הלשון.

ויקרה להם ז"ל גם כן במקומות אחרים, באמרם בכל מקום 'החולץ ליבמתו', 'חלץ ועשה בה מאמר', 'קטן וקטנה לא חולצין', 'נתן גט וחלץ', וכאלה רבים אין מספר – ואף על פי שאין האיש חולץ אלא נחלץ, אלא שלא שמרו דקדוק הלשון אלא הענין.

א. יצוין שנקטו גם הרבה חליצה באשה בלשון פיעל, כגון 'חולצת ולא מתייבמת'; 'היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם'. ומ"מ נקטו גם להפך, אפשר משום שהחליצה פועלת התר לאשה והרי היא זו הנפעלת וניתרת על ידה, ולא הבעל. ועתוי"ט יב, ד שלכך אמרו על הבעל 'חולץ' – כי הוא מסייע בחליצה מפני שצריך להתכוין לה.

ב. כיו"ב מצינו בפסחים קיב. 'גרשו שנשא גרושה' הגם שהוא המגרש, נקטו אותו מטבע לשון שבדידה.

*

פעם כשפתח הג"ר ישראל גוסטמאן ז"ל שיעור במסכת יבמות, הפטיר: זה הרי למדנו בישיבה לפחות מאתים פעם בעיון.

(מתלמידיו הר"מ ליפקא והר"ה רובל שיחיו. מובא בספר 'תורה יבקשו מפיהו' עמ' 152)

דף כט

זוהא אמר רבי שמעון שתי אחיות לא חולצות ולא מתייבמות. ואם תאמר מאי קושיא, שזא עשו איסור מצוה כאיסור ערוה לחומרא, להצריך את אחותה חליצה? יש לומר, אם כן זו שהיא איסור מצוה לא תחלוץ עכ"פ, דמה נפשך: אם אינה כערוה – שתיהן פטורות לרבי שמעון, ואם עשיתה כערוה – היא פטורה (תורא"ש בשם הר' משה).

זוהא גבי ערוה לא גזרינן. רש"י ותוס' מפרשים (וכ"מ במאירי): גבי ערוה בשתי אחיות, אין גוזרים להצריך חליצה את הערוה משום אחותה.

ויש מפרשים: גבי ערוה שהיא אסורה גם באיסור מצוה וקדושה, אין גוזרים בה אטו איסור מצוה דעלמא, ומדוע בשתי אחיות שאחת מהן איסור מצוה גוזרים (כן פירשו הרמב"ן והר"ה, וכן נקט הריטב"א לעיקר).

זו היא למעוטי מאי, למעוטי הקך דר' יהושע דלא עבדינן כוותיה – בשני אחים נשואים שתי אחיות יתומות, אחת גדולה ואחת קטנה, ומת בעל הגדולה בלא בנים, שרבי יהושע אומר אוי לו על אשתו ועל אשת אחיו; מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה. ורבי אליעזר אומר: מלמדים את הקטנה למאן. ור"ג אמר אם לא מיאנה תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה.

(ע"ב) זאי סלקא דעתך מאמר לבית שמאי קונה קנין גמור, זה יעשה מאמר ויקנה וזה יעשה מאמר ויקנה. לאו דוקא שניהם יעשו מאמר, אלא מיד שהאחד עשה מאמר וקנה, נפקעה הזיקה ממנה שהרי קנאה, ושוב הותרה השניה לשני שאין כאן אחות זקוקה (עפ"י רמב"ן רשב"א ועוד). ואולם לפי האמת

השניה בכל אופן אסורה שהרי בשעה שנפלה לא היתה ראויה ליבום ושוב אסורה היא עולמית, כדברי רבי יוחנן לעיל כז: (עפ"י רשב"א וריטב"א).

מאמר דהתירא קני, דאיסורא לא קני. כלומר מאמר במקום התר יבום קונה, ומאמר במקום איסור יבום אינו קונה – אבל המאמר עצמו אינו איסור (עפ"י ריטב"א, וכן כוונת רש"י. ואף אם בשאר איסורי ביאה יש איסור בקידושין (ע' קדושין עח) – כאן שונה שע"י המאמר תותר הכניסה לדברי הכל הלכך אין איסור, וכמו ששאלו 'זה יעשה מאמר ויקנה').

אלא יבמה דחזיא לכולהו חזיא למקצתה, יבמה דלא חזיא לכולהו לא חזיא למקצתה. כבר העירו הראשונים שלפרש"י יכול היה לנקוט הלשון דלעיל 'מאמר דהתירא קני דאיסורא לא קני' שהרי כוונה אחת היא לשתי הלשונות – אלא שרב אשי ששנה בלשון אחרת (רמב"ן, ומ"מ נקט לעיקר כפירוש התוס', וכן נקטו רוב הראשונים).

תא שמע שומרת יבם בין יבם אחד בין שני יבמין רבי אליעזר אומר יפר... הכא במאי עסקינן כגון דעבד בה מאמר ובית שמאי היא... אי אמרת בשלמא נישואין עושה משום הכי מיפר...' ואף על פי שאמרו לעיל שאי אפשר שמאמר יהא עדיף מאירוסין לענין אנינות טומאה וירושה, הלא מוכח מכאן שהזיקה עם המאמר עדיפה מאירוסין עכ"פ להפדת נדרים, ומזה מוכיח שמאמר עושה נישואין ואין צריך חופה כי אם ננקוט שצריך חופה משום שהמאמר מבטל זיקת יבמין ומיחל זיקת אירוסין, א"כ כיצד מועילה הפדת היבם לבדו – ומכך שיכול להפר מוכח שהמאמר מוסיף על הזיקה ואינו מבטלה ונפשט הספק שאין צריך חופה (עפ"י מהרש"ל, כהסבר קרני ראם).

ומהרש"א פירש שאין מדובר במאמר לבדו אלא כשבא עליה היבם לאחר שעשה מאמר, ולכך אמר רבי אליעזר יפר כי במאמר עם ביאה נחשבת נשואה לכל דבר ואין צורך בחופה. [ורבי עקיבא סובר שמאמר מבטל זיקת יבמין וכיון שבא עליה ללא חופה אינה כשאר יבמות אלא כבא על ארוסתו ללא נישואין שאינו מיפר. ורבי יהושע סובר כמותו בשני יבמין שאז אין זיקה מדאורייתא אלא זיקה קלושה שמועיל המאמר לבטלו, משא"כ ביבם אחד שהזיקה גמורה מדאורייתא אין מועיל המאמר לבטלו].

והוכיחו מדברי רבי אליעזר ולא הוכיחו מרבי עקיבא להפך – כי הספק לא היה אלא לבית שמאי, ורבי אליעזר הוא שהולך בשיטתם (כדברי רבי אמי. ועוד דר"א שמותי הוא). אבל רבי עקיבא ודאי סובר שמאמר אירוסין עושה ולא נישואין שהרי סובר כבית הלל.

והרשב"א והריטב"א תרצו באופן פשוט, שאמנם לעיל היה פשוט שהמאמר אינו עדיף על אירוסין אבל עתה בא התלמוד להוכיח שלא כהנחה זו, כלומר אפילו מה שהיה פשוט לאביי ולרבה שאין המאמר כאירוסין – ליתא, אלא קונה קנין גמור.

והביא הרשב"א דוגמא לזה מהסוגיא בפרק ראשון (יא:). וכן יש בתוס' ישנים יומא (כד). שפעמים נסתפקו בגמרא בשני צדדים, ונפשט כמו צד שלישי שלא הוזכר בשאלה. וכן כתב בתורא"ש שם שכהנה רבות בתלמוד.

מאי מיפר מיפר בשותפות' וכגון שנפלה ליבום מן האירוסין, כי אם כבר היתה נשואה, הלא יצאה מרשות אביה ושוב אין יכול להפר. (ע' בשערי ישר (ז,ח) שכתב לשמוע מסוגיתנו שמועילה ביאה ביבמה שנפלה מן האירוסין לעשותה כנשואה, גם אם בפירוש אינו רוצה שתועיל ביאתה לעשותה כנשואה. וע"ע במובא ביוסף דעת סוטה כד:).

'... דאמר רב פנחס משמיה דרבא כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת' – והוא טעם עיקרי ולא למדרש טעמא דקרא כרבי שמעון שדורש טעמא דקרא, שהרי סמכו על זה הטעם ואמרו שהיבם מיפר לזקוקתו (עפ"י תשובת הרא"ש י, ג).

ומצינו בכמה מקומות כעין זה, שכל שהטעם הוא פשוטו של מקרא, הכל מודים שהטעם הוא העיקר להלכה – ע' במובא בסוטה ת. ב"מ קטו. וסנהדרין מו.

דף ל

'שלשה אחים, שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית, מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו... עשה בה מאמר ומת... ואם לא עשה בה מאמר – מחלוקת הראשונים; יש אומרים שלדעת האומר יש זיקה – חולצת ולא מתייבמת, כמו שאמרו בגמרא לעיל. כן פסק הרמב"ם (ו, כה. וע"ש במ"מ שהכל מודים בדבר. ומשמע שנקט כן אף בדעת הרשב"א רבו, וצ"ע. ובדעת רש"י יש לעיין, שבד"ה זו היא (בע"ב) משמע כסברת הרמב"ם ואילו בד"ה טעמא משמע שאם לא כנס מותרת. וע' אור לציון). והרשב"א חולק וסובר שאפילו אם יש זיקה, אין הנכרית נאסרת משום צרת אחות אשתו בזיקה, שהרי כשמת בעל הנכרית אשתו מותרת ליבום לאחד משני האחים, ועל כן גם כאשר מת אחד מבעלי אחיות ולא כנסה אינה נאסרת בכך לשלישי. ואינו דומה למקרה הקודם, כשמת בתחילה אחד מבעלי אחיות ונפלה האחות לפני הנשוי לנכרית ואח"כ מת הנשוי נכרית, כי שם הלא נאסרה על האח השלישי כשנפלה בתחילה משום צרת ערוה בזיקה אבל כאן הרי לא נאסרה עליו בתחילה.

ע' בחדושי הגר"ט (יג) בבאור הענין, ותורף דבריו שנחלקו רש"י ורשב"א האם הזיקה אלימה להחשב מדרבנן ככנסה, ולפי זה אין יכול השלישי ליבם שהרי פוגע בצרת ערוה בזיקה, כאילו היתה כנסה לאחיו שהיה נשוי לאחות-אשתו, או שמא אין הזיקה נחשבת ככנסה כלל הלכך יכול לייבמה מחמת זיקת האח הראשון ועל ידי יבמו יפקיע זיקתה מאחיו האחר ושוב אינה צרת אחות ערוה בזיקה.

עוד במחלוקת רש"י ורשב"א – ע' בשו"ת דובב מישרים ח"א קטו.

ע' בשיטות הראשונים בפירוט, בשאלות ותשובות לסיכום.

'ומשנה לא זזה ממקומה' – לפי שהיתה שגורה בפי התלמידים. ומהאי טעמא לא כלל לאחרת עמה בחדא מתניתין ולא לשבושי גרסת משנה זו, שהיו רגילים בה כבר' (ריטב"א. וכן כתב רש"י בקדושין כא. ובשבעות ד.).

'מהו דתימא הני מילי היכא דלא איחזיא לה בנפילה ראשונה אבל היכא דאיחזיא לה בנפילה ראשונה אימא תשתרי' – שהייתי אומר הואיל ואיסור אחות-אשה אינו אלא בחייה, יש לומר שדין ערוה שבה אינו מוחלט מעיקרא אלא תלוי ועומד שאם תמות אחותה תתייבם, ואיסורה אינו אלא לזמן והרי יש בה זיקה לאחר-זמן, לכשתמות אחותה. אבל באופן שלא הותרה עד שיבם האח, הרי בטלה זיקת האח באופן מוחלט, ושוב הינה ערוה גמורה מצד האישות של האח שמת ראשון ולא יועיל מה שהותרה אחר כך בשעה שהיתה נשואה לשני – קמ"ל שבכל אופן שנאסרה מיד עם המיתה, נאסרה לעולם, ואין דין זיקה אלאחר זמן (עפ"י ברכת אברהם).

ולכאורה אין צורך לסברא זו אלא יש לחלק בפשיטות בין יבמה שנאסרה בנפילה וייבמה אח אחר, שכבר חל עליה איסור אשת